

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת חיי שרה תשע"ג

"הולך את חכמים יחפם"

"עבדו זקן ביתו" - זה אליעזר

התורה מספרת בפרשתנו: "וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדוֹ זֶקֶן בֵּיתוֹ, הַמְשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ: שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי, וְאֶשְׁבִּיעַךְ... אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִבְּנוֹת הַפְּנֻעֵי... כִּי אֵל אֲרָצִי וְאֵל מוֹלְדֵתִי תִלְךָ, וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי לִיצְחָק" (בראשית כד, ב-ד).

מי היה העבד הזקן, שנשלח אל ארם נהרים להביא אשה ליצחק אבינו? - אומרים חז"ל, שעבד זה היה אליעזר, הלא הוא עבדו של אברהם אבינו הנזכר בפרשת "לך לך"¹ (שם טו, ב). עוד אומרים חז"ל, שאין הכוונה כאן שאליעזר היה זקן במנין שנותיו, [למרות שאכן היה זקן²], אלא הכוונה היא שהיה "זקן יושב בישיבה" (יומא כח, ב). כלומר, תלמיד חכם "המשל בכל אשר לו" - שמושל בתורת רבו (שם). בעבד זה בחר אברהם, לשלחו לארם נהרים, להביא משם אשה ליצחק.

מנין לחז"ל שהעבד המוזכר כאן הוא אותו עבד שנזכר בפרשת "לך לך"? אמנם עברו רק שבועים מאז שקראנו את פרשת "לך לך", אבל האמת היא שעשרות שנים מבדילות בין שתי הפרשות³. בזמן כזה עשויים בעלי תפקידים להתחלף כמה וכמה פעמים. ואם כן, מנין ש"עבדו זקן ביתו" שבפרשתנו, הוא אותו עבד שנזכר בפרשת "לך לך"?

התשובה היא, שפלל הוא במקרא, שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש (רש"י בראשית י כה, ושם כא לד). ואם התורה אמרה במקום אחד שבן משק ביתו של אברהם הוא "דמשק אליעזר" (שם טו, ב), ה"דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים" (רש"י שם), ממילא גם כאן, כשהתורה מדברת על "עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו", שהיה "מושל בתורת רבו", הרי שהתורה מתכוונת לאותו עבד שנזכר כבר לעיל - אליעזר.

אליעזר מבטל רצונו מפני רצון אברהם באופן מושלם

והנה, כשאליעזר מגיע אל ארם נהרים, הוא מתפלל לה' שישלח לו את האשה המתאימה ליצחק ע"י הסימן הבא: "וְהָיָה הַנֶּעֱרָךְ אֲשֶׁר אָמַר אֵלַיָּהּ הִטִּי נָא כַדָּף וְאֶשְׁתָּהּ, וְאָמַרְהָ שְׂתָהּ וְגַם גְּמִלְיָךְ אֶשְׁקָה - אֵתָהּ הַכֹּחֶתְ לְעַבְדְּךָ לִיצְחָק, וְכֵן אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי" (שם כד, יד). אינני יודע אם אברהם הוא שהדריך את אליעזר להתפלל ולבקש מה' סימן כזה (והתורה קיצרה ולא כתבה זאת, כיון שהדברים פורטו אח"כ, בשעת מעשה), או שאליעזר עשה כן מדעת עצמו, שהרי היה גברא רבה בפני עצמו (כנ"ל), ולא היה זקוק להוראות מפורטות מאברהם כיצד לפעול. יתכן אפוא שהחליט בעצמו לפעול באופן זה. [אולי לכן כתוב אח"כ: "וַיִּסְפֹּר הָעֶבֶד לִיצְחָק אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה" (שם טו), כי יצחק לא ידע מה עתיד אליעזר לעשות, ולכן הוא מספר ליצחק איך השתלשלו הדברים, כיצד התפלל וכיצד עמדה רבקה בנסיון, כדי שיצחק יהיה בטוח שהביאו לו את האשה המתאימה].

והנה, בין אם נניח שאליעזר התפלל מעצמו, ובין אם נניח שעשה כן על פי הוראתו של אברהם, ברור שלא יתכן שאליעזר יתפלל בלא להזדהות עם תוכן התפלה. תפילה הרי צריכה לבוא מעומק הלב, והמתפלל בלא להזדהות עם תוכן התפלה, אין זו תפילה, אלא עקימת שפתים בעלמא. פלוג יכול להיות כתוב שאומרים היום פיוט זה או פיוט אחר, אבל האמירה צריכה לבוא מעצמות המתפלל, ולא מפני שכך כתוב בלוח. ממילא, אם אליעזר מתפלל וה' שומע את תפלתו, ולא רק שומע את תפלתו, אלא מקיים בו "וְהָיָה טָרָם יִקְרָאוּ וְאָנִי אֶעֱנֶה" (ישעיה סה, כד), שהרי רבקה מזדמנת לפניו עוד לפני שסיים את תפלתו (בראשית כד, טו) - הרי זה סימן שהתפילה היתה שלמה שנבעה מעומק הלב! כמו כן, אם התורה אומרת: "וַיִּקְדֵּ הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַה', וַיֹּאמֶר: בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אַבְרָהָם, אֲשֶׁר לֹא עֲזַב חֶסְדוֹ וְאֶמְתּוֹ מֵעַם אֲדֹנָי" וכו' (שם, כו-כז), סימן שאליעזר באמת הזדהה עם מה שביקש בתפלתו, ולכן הודה לה' על שנענה לבקשתו.

וצריך להבין כאן, שתפילה זו היתה נסיון קשה מאד עבור אליעזר. הרי רש"י אומר, שלאליעזר היתה בת, ורצונו היה שיצחק ישא אותה לאשה, ולא אשה אחרת. אלא שאברהם לא הסכים לשידוך הזה, כי "בני ברוך ואתה ארוך, ואין ארוך מדבק בברוך" (רש"י שם, טז). ממילא, אם אליעזר מתפלל לה' שיסייע לו למצוא אשה ליצחק ממשפחת אברהם, הרי שהוא מתפלל תפלה שהיא נגד רצון עצמו! ואם הוא מתפלל תפלה זו מעומק הלב - כפי שראינו לעיל - הרי שהוא מגלה בכך גדלות מיוחדת: למרות שהיה רוצה שמשפחת אברהם תסרב לתת אשה ליצחק, ואז אולי ישא יצחק את בתו שלו - הוא מבטל את דעתו מפני דעת אדונו, ומתפלל מעומק לבו שה' ישלח ליצחק אשה מתאימה! זוהי גדלות נפש עצומה של אליעזר, שמבטל דעתו ורצונו לדעת אדונו, בענין שודאי היה חשוב בעיניו מאד מאד - נישואי בתו ליצחק.

גם במלחמת המלכים, אליעזר הוא היחיד שעוזר לאברהם במלחמה. מה שנאמר שם באברהם, "וַיִּרְקֶךְ אֶת חֲנִיכָיו וְלִידֵי בֵיתוֹ שְׂמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מְאוֹת, וַיִּרְדֶּף עַד דָּן" (בראשית יד, יד), "רבותינו אמרו - אליעזר לבדו היה, והוא מנין גימטריא של שמו" (רש"י שם). למלכים יש צבא אדיר של עשרות ומאות אלפי חיילים (עי' סנה' צה, ב), הם באים להלחם נגד אברהם ונגד האמונה שהוא מפיץ בעולם (מדרש תנחומא שם, ו), ואליעזר הוא זה שיוצא לבדו יחד עם אברהם אבינו להלחם בהם. אברהם נקרא שם "אַבְרָם הַ עַבְדֵּךְ" (בראשית יד, יג), כי "כל העולם כולו מעבר אחד, והוא מעבר אחד" (ב"ר מב, ח). הוא עומד לבדו במערכה הזו, אף אחד לא נמצא איתו - רק אליעזר.

מדרשים סותרים לגבי אישיותו של אליעזר

והנה, למרות גדלות הנפש שמוכיח אליעזר במעשים שהזכרנו, מצינו מדרשים הנראים כסותרים בנוגע להערכת אישיותו של אליעזר. לפי אחד המדרשים, אליעזר היה אחד מתשעה אנשים שנכנסו חיים לגן עדן (ילק"ש בראשית רמז עו). כלומר, הוא מילא את תפקידו בעוה"ז באופן מושלם כל כך, עד שגם גופו הזדכך, והוא לא נזקק למיתה (שהיא הפרדות הנשמה מן הגוף), אלא נכנס עם גופו לגן עדן. ומבואר במדרש (שם), שדבר זה אירע מיד לאחר סיום המעשה המובא בפרשתנו, כשהביא את רבקה אל יצחק. אולי בגלל שבמעשה זה התגבר על רצונו באופן מופלא כל כך וביטל את כל רצונותיו לרצונו של אברהם אבינו, בכך השלים את תפקידו בעוה"ז, ונכנס חי לגן עדן.

אבל יש גם דעה אחרת בחז"ל, ולפיה אליעזר עבד אברהם הוא... עוג מלך הבשן (מסכת סופרים פכ"א ה"ט), שיצא להלחם במשה ובישראל, ונהרג במלחמה עמם (במדבר כא, לג-לה). גם מפשוטו של מקרא יש קצת ראיה לכך שאליעזר הוא עוג מלך הבשן: כשישראל רוצים לעבור דרך ארץ אדום בדרכם לארץ ישראל, משה שולח שלוחים לבקש רשות מאדום לעבור בארצם (שם כ, יד-יז). שלוחים כאלו נשלחים אחר כך גם למואב (עי' שופטים יא, יז), ולסיוחן מלך האמורי (במדבר כא, כב. ועי' רש"י שם ובדברים ב, כד). לעומת זאת, כשרוצים ישראל לעבור דרך ארץ הבשן, לא נשלחים שום שלוחים אל עוג מלך הבשן, אלא "ויפנו ויעלו דרך הבשן" (במדבר כא, לג) - בלי בקשת רשות מעבר. מדוע לא בקשו ישראל רשות לעבור בארצו של עוג? ועוד קשה: מה יש בכלל לישראל לחפש בארץ הבשן? הרי ישראל עוברים את הירדן מול יריחו (יהושע ג, טז). יריחו היא מול ארץ סיחון, לא מול ארץ עוג. ארץ עוג נמצאת במרחק רב מצפון ליריחו. מה מחפשים א"כ ישראל בבשן? בשביל מה העליה הזאת צפונה? - אם נאמר שעוג הוא אליעזר, הכל מיושב: אליעזר הוא עבד אברהם, ואם כן - "מה שקנה עבד קנה רבו" (פסחים פח, ב), וארץ עוג שייכת לישראל עוד לפני שכבשוה. ממילא יש לומר, שישראל הולכים לארץ עוג לא כדי לעבור דרכה, אלא כדי לקחת אותה, שהרי היא שייכת להם, וכשעוג מתנגד ויוצא למלחמה נגדם - הם נלחמים איתו. אבל סיבת העליה לבשן אינה כדי לעבור שם, אלא כדי לקחת אותו לעצמם, שהרי ארץ זו - שלהם היא⁴. ישראל לא צריכים אפוא לבקש רשות מעוג לעבור בארצו, כי ארצו שייכת בעצם להם...

על כל פנים, לפי דעה זו, שאליעזר הוא עוג מלך הבשן, אליעזר לא נכנס לגן עדן עם גופו, וכפי הנראה גם נשמתו לא זכתה להכנס לשם. מי שנלחם נגד משה רבינו ונגד כלל ישראל, מסתמא מגיע לגיהנם, ולא לגן עדן.

תלמידי אברהם אבינו - ללא המשך

אין זה שעבד נאמן כל כך, ראש ישיבה אצל אברהם אבינו, הופך להיות אויב לישראל? כנראה, שכל זמן שאברהם חי, היתה עליו השפעה של אברהם אבינו, והוא היה צדיק וראש ישיבה. אבל ברגע שאברהם מסתלק - אליעזר נוטש את הדרך שלו. מקרה דומה לזה מוצאים אצל לוט. גם לוט, כל זמן שהוא דבוק לאברהם, הוא הולך עמו לכל מקום ומשרת אותו בנאמנות⁵.

אבל אחר כך, כשהוא נפרד מאברהם, נאמר: "ויסע לוט מקדם" (בראשית יג, יא) - "שהסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר: אי אפשי לא באברהם ולא באלקיו" (רש"י שם). אמנם לא הכריז בגלוי שהוא מורד באלקי אברהם, וגם לא נטש לגמרי את הדרך - הוא עדין אוכל מצות בפסח (עי' שם יט, ג וברש"י שם) ומכניס אורחים לביתו במסירות נפש (שם, א-ה) כפי שראה בבית אברהם - אבל אם הוא מוכן להתחבר לאנשי סדום, שהם רעים וחטאים לה' מאד, הרי זה מוכיח שלא נקלט אצלו מספיק החינוך של אברהם. אברהם אומר לו: "אם השמאל ואימנה, ואם הימין ואשמאלה" (שם יג, ט). מהו ימין ומהו שמאל? אומר אונקלוס, ששמאל הוא לצפון, וימין לדרום. הרי שאברהם מציע ללוט לפנות צפונה או דרומה, כי הוא לא רוצה שיפנה מזרחה לכיוון סדום. אבל לוט בוחר לו דוקא את סדום, וכך הוא הולך ומתרחק מדרכו של אברהם. "הסיע עצמו מקדמונו של עולם".

הפסוק אומר: "הולך את חקמי יחפם, ורעה כסילים ירוע" (משלי יג, כ). חז"ל ייחסו פסוק זה אל לוט. כל זמן שהיה דבוק באברהם - התקיים בו "הולך את חקמי יחפם", שנאמר: "וגם ללוט ההלך את אברם הנה צאן וקָרָר וְאֵהָלִים" (בראשית יג, ה). בגלל שהלך עם אברהם, זכה לעושר רב. לעומת זאת, כשעזב את אברהם ודבק באנשי סדום - התקיים בו "וְרָעָה כְּסִילִים יְרֹעַ" (עי' ילק"ש ואתחנן רמז תתכ"ד). איבד את כל רכושו, וכן את אשתו, את חתניו, ושתיים מבנותיו (עי' רש"י בראשית יט, יד).

גם אצל תלמידים נוספים של אברהם רואים תהליך דומה. התורה אומרת: "ויקח אברם את שרי אשתו, ואת לוט בן אחיו, ואת כל רכושם אשר רכשו, ואת הנפש אשר עשו בחרן, ויצאו ללכת ארצה פְנֵעַן" (שם יב, ה). מה פירוש "וְאֵהָלִים" וברש"י: "שהכניסו תחת כנפי השכינה. אברהם מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאילו עָשָׂה אִים". הרמב"ם אומר, שמספר האנשים שקָרְבוּ אברהם ושרה לאמונה הגיע לאלפים ולרבבות, ושגם יצחק ויעקב המשיכו באותו מפעל⁶ (רמב"ם הלכ' ע"ז פ"א ה"ג). ובכל זאת, אחרי מות האבות, לא רואים המשכיות לאלפי התלמידים של אברהם יצחק ויעקב. כנראה שגם הם היו בבחינה הזאת, שכל זמן שהיתה עליהם השפעה ישירה של האבות - הם החזיקו מעמד, אבל כשנסתלקו האבות - לא נשאר זכר מכל אנשי בית אברהם. אולי היו אחדים שכן נשארו, והתערבו באיזו שהיא צורה בתוך בני ישראל במצרים, אבל לכאורה לא מוצאים המשך לאנשי בית אברהם. אחרי שמתו האבות - כל הגרים הללו, או כמעט כולם, עזבו את דרך ה'.

אולי התורה רמזה לנו לפחות על חלק מהתהליך הזה, במה שסיפרה על פלשתים: "וְכָל הַפְּאֹרֶת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אֲבֹי בְיָמֵי אֲבָרָהָם אֲבִיּוֹ - סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עֶפְרָ" (בראשית כו, טו). למה סותמים הפלשתים את הבארות שחפר אברהם? בשלמא אם היו גוזלים אותן, אפשר היה להבין זאת. הם רוצים מים! ונאמן בימי אברהם מוצאים שעבדי אבימלך גזלו באר מים מאברהם (עי' שם כא, כה), וכן עם יצחק הפלשתים רבים על הבארות ואומרים: "לָנוּ הַמַּיִם" (שם כו, כ). אבל ל ס ו ם בארות? ! למה? הרי בארות הן דבר טוב ומועיל לארץ, וככל שיש בארות רבות יותר, כך טוב יותר. מדוע א"כ סותמים הפלשתים את הבארות

להשתדל שתהיה לו אשת תלמיד חכם...

אנו מתפללים בכל יום: "על הצדיקים ועל החסידים, ועל זקני עמך בית ישראל, ועל פליטת סופריהם, ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך ה' אלקינו, ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת, ושים חלקנו עמהם לעולם". אינני יודע אם הכוונה רק לחלק בעוה"ב, או שהכוונה גם בעולם הזה, שתמיד נהיה דבוקים לצדיקים ולחסידים, ולא לאנשים אחרים. מבקשים מה' שיעזור לנו, שנהיה דבוקים תמיד בחכמי התורה ובשומרי התורה, ולא באנשים אחרים.

כשאדם עושה מה שבכוחו כדי להדבק בחכמים, הקב"ה לא יבוא איתו בטרוניה. "אין הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו" (ע"ז ג, א). אם אדם עושה כל מה שביכולתו לעשות כדי להיות קרוב לתלמידי חכמים, הקב"ה בודאי ידון אותו לכף זכות. אבל אדם מצידו צריך לשאוף באמת ולהשתדל להיות קרוב לחכמי התורה. והרבנים מצידם - הם צריכים באמת להיות ראויים לזה שיחזקו אותם. אם הרבנים ראויים לתפקידם, הציבור צריך לחקות אותם, ללמוד ממעשיהם. הגמרא אומרת: "אם הרב דומה למלאך ה' צ-באות - יבקשו תורה מפייהו" (חגיגה טו, ב). צריך שהרבנים יהיו דומים למלאך ה' צ-באות. לא רק בקיאים בש"ס ופוסקים, אלא שהולכים בדרכי ה' וביראת ה', אז יבקשו תורה מפייהו. אחרת - לא כדאי לבקש תורה מפייהו.

אחת הדרכים להדבק בתלמידי חכמים היא, להשתדל לשאת בתלמיד חכם⁸ (פסחים מט, ב) או אחות תלמיד חכם (ע"י ב"ב קי, א), כי רוב בני דומים לאחי האם (שם). והנה, לא כל אחד מוצא בתלמיד חכם או אחות תלמיד חכם. אין, לצערנו, כל כך הרבה תלמידי חכמים, וממילא לא כל אחד יכול לשאת בתלמיד חכם או אחות תלמיד חכם. אבל מה שכן אפשרי לכל אדם לעשות הוא, שתהיה לו לפחות אשת תלמיד חכם! הרי למה יעצו חכמים לאדם לשאת בתלמיד חכם? - "שאם מת או גולה, מובטח לו שבניו תלמידי חכמים" (פסחים מט, א), כי אשתו תגדלם בדרך שראתה בבית אביה. וא"כ, גם אשת תלמיד חכם יכולה להועיל לזה. ואת זה - כל אחד יכול לעשות, לראות שתהיה לו אשת תלמיד חכם. וזה, כמובן, ע"י שמתקרבים לחכמי התורה, ולומדים ממעשיהם. יש לנו בזה אחריות בזה, לא רק כלפי עצמנו, שנהיה גדולים בתורה, אלא גם כלפי הבנים שלנו, לדאוג שיהיו גדולים בתורה. להשתדל שיתחברו לתלמידי חכמים, לשלוח אותם ללמוד אצל תלמידי חכמים, ולחנך אותם בחינוך הכי טוב.

מורי ורבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה אומר, מי שנעשה בנו בר מצוה, הרי צריך לברך "ברוך שפטרני מעונשו של זה" (רמ"א או"ח סי' רכ"ה ס"ב). הרמ"א כתב "וטוב לברך בלא שם ומלכות", אבל דעת הגר"א ז"ל שיש לברך ברכה זו בשם ומלכות (משנ"ב שם סק"ח), וכן יש נוהגים. ואמר הרב זצ"ל, שכל מי שאינו יודע בעצמו שעשה את כל ההשתדלות הראויה לחנך את בנו כראוי, ולשלחו לבית חינוך מעולה וכו' - אין ראוי לברך ברכה זו. שהרי במקרה כזה, גם מעשי הבן בגדלותו שאינם כשורה יזקפו לחובת האב, כיון שלא חנכו כראוי ("הליכות שלמה" פכ"ג הערה 151).

הקב"ה בחר לו את ישראל עמו, שאצלם תהיה השפעה נמשכת של אברהם יצחק ויעקב לדורי דורות. עם ישראל נשאר

שחפר אברהם? מסבירים חז"ל, שאין הכוונה לבארות כפשוטן, אלא הכוונה היא לצינורות של קדושה והשפעה רוחנית שהביא אברהם לעולם, ע"י האמונה שהפיץ בעולם (וזהו החדש תולדות כו, א). אחרי מות אברהם, הפלשתים לא רוצים לשמוע יותר מהתורה של אברהם, ומחזירים את העולם לכפירה ולעבודה זרה (שם). עד שיצחק חוזר וחופר את בארות המים אשר חפרו עבדי אביו. הוא שוב מוציא את צינורות הקדושה לעולם, ומשקה את העולם מתורת ה'. אבל כנראה, אחרי שיצחק ויעקב גם נפטרו כבר, הפלשתים ושאר העמים בארץ כנען חוזרים וסותמים את צינורות הקדושה. לא נשאר להם זכר. רק מי שנמצא ממש ליד אברהם יצחק ויעקב - מושפע מהם, וברגע שהם לא על ידם - ההשפעה פגה ונעלמת.

להדבק בחכמים

מה אפוא העצה עבורנו, ועבור כל האדם, שלא יקרה לו ח"ו דבר כזה? - העצה לזה היא, להיות תמיד בקרבת חכמים וצדיקים. הרמב"ם הרי אומר: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו, ונוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים, ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמוד ממעשיהם⁷; ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר: הולך אֶת חֲכָמִים יִחְכֵם, וְרֹעֵה כְּסִילִים יִרְעֶה". ולכן, אומר הרמב"ם, "אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך יִשְׁרָה - ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים. ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה, כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי - ישב לבדו יחידי... ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישיב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע - יצא למְעָרוֹת וְלַחֲנוּחִים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים" (רמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"א).

אמנם חז"ל אומרים "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל" (כתובות קי, ב; רמב"ם הלכ' מלכים פ"ה ה"ב), אבל בתוך א"י, או בחו"ל, כשהברירה היא בין מקומות רעים ומקומות טובים - צריך לחפש את המקומות הטובים, שאפשר להדבק שם עם חכמים, ולא ההפך.

מספרים, שהאדמו"ר מסאטמר, רבי יואל טייטלבוים זצ"ל, שאל פעם את את החזון אי"ש זצ"ל: הרי הרמב"ם אומר, שאם היו בני מדינתו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישיב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע - יצא למְעָרוֹת וְלַחֲנוּחִים ולמדברות, כדי שלא יפושך אחרי מנהגם. אם כן - שאל האדמו"ר - מדוע איננו מקיימים את דברי הרמב"ם הללו כאן בארץ ישראל, שאנו מוקפים בה בחילוניים המנסים לגרור אותנו אל דרכם הרעה? ענה לו החזון אי"ש: "הישיבות הקדושות, הן המערות והמדבריות של דורנו! (פאר הדור' ח"ב עמ' ק"א) מי שהולך לישיבה, הוא הולך אֶת חֲכָמִים". הוא יכול לגדול שם באין הפרעה בתורה וביראת שמים. זהו המדבר שה' נתן לנו להמלט אליו, להיות הולך אֶת חֲכָמִים יִחְכֵם. מי שעוזב את הישיבה והולך למקומות אחרים, הוא באמת בסכנה של רֹעֵה כְּסִילִים יִרְעֶה. צריך להדבק בתלמידי חכמים.

”הולך את חכמים - יחפם“.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

נאמן לה' בכל המצבים. במצרים, בבבל, בן, ברומי, ברוסיה ובגרמניה הארוכה, בכל מקום עם ישראל נשאר נאמן לה'. אמנם, לצערנו, לא כולם נשארו נאמנים, אבל לפחות יש בעם ישראל יסודות של נאמנות לה'. צריך א"כ לשמור על היסודות האלה, ע"י שנהיה תמיד בקשר עם קדושה, ובקשר עם תלמידי חכמים.

1. "ויאמר אברהם: ה' אלקים, מה תפן לי, ואנכי הולך צריני, וכן משק ביתי הוא דמשק אלהי עזר" (בראשית טו, ב).
2. שהרי אברהם אומר "וכן משק ביתי הוא דמשק אלהי עזר" (בראשית טו, ב) בסמוך לאחר מלחמת המלכים (ע"י רש"י שם, א), ובמלחמת המלכים היה אברהם בן ע"ג שנה (תוס' ברכות ז, ב ד"ה לא). וכשנולד יצחק, היה אברהם בן מאה שנה (בראשית כא, ה), ועוד ארבעים שנה עברו עד שנשא יצחק את רבקה (ע"י שם כה, כ). הרי שעברו ששים ושבע שנה מאז אמר אברהם "וכן משק ביתי הוא דמשק אלהי עזר", עד ששלח אותו להביא אשה ליצחק. והנה, כשאמר אברהם "וכן משק ביתי הוא דמשק אלהי עזר", היינו שהוא אפטרופוס שלי, שכל ביתי ניזון על פי, "ורדף המלכים עד דמשק", והיה "דולה ומשקה מתורת רבו לאחריים" (רש"י בראשית טו, ב), ודאי לא היה אז אליעזר ילד או נער צעיר, אלא אדם מבוגר קצת. ואם נוסיף לכך עוד ששים ושבע שנה שעברו מאז, נמצא שאליעזר היה לפחות כבן תשעים שנה כשנשלח להביא את רבקה.
3. כמבואר בהערה הקודמת.
4. והגם שכתב הרמב"ן, שגם ארץ סיחון היתה שייכת לישראל, "כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה, כי לאמורי היא" (רמב"ן במדבר כא, כא), והאמורי הרי הוא אחד מז' עממים, [וכן דעת רש"י (דברים יח, ב), שארץ סיחון ועוג היא מארץ ז' עממים שהובטחה לאברהם אבינו], מכל מקום, ע"פ המבואר כאן, הבשן היה שייך לישראל יותר מארצו של סיחון, מחמת הדין ד"מה שקנה עבד קנה רבו". ולכן, למרות שאל סיחון שלח משה שלוחים לבקש ממנו לעבור בארצו - אל עוג לא שלח.
5. "כי לוט נתחסד עם הצדיק, ללכת עמו לטוט בארץ כאשר ילך" (רמב"ן בראשית יט, כט), ולכן ניתנה ארץ עמון ומואב ירושה לבני לוט, "בעבור לוט אביהם, ששרת את הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ" (רמב"ן במדבר כה, יח). [ומכל מקום, גם בתקופה בה היה לוט עם אברהם, הוא לא היה צדיק גדול, וכפי שמביא רש"י על הפסוק "וה' אָמַר אֶל אַבְרָם אֲתָּה הִי הַפְּרֵד לוֹט מֵעִמּוֹ" (בראשית יג, יד) - "אבל כל זמן שהקשע עמו, היה הדיבור פורש ממנו"].
6. גם ברמב"ן מבואר, שבזמנו של יעקב אבינו עדין היו קיימים אנשי בית אברהם, מן הנפש אשר עשו בחרן (רמב"ן בראשית מט, ה). וענין זה הוא מצנת עשה גמורה לדעת הרמב"ם, וכפי שכתב בהלכה שאחרי זה, וז"ל: "מצנת עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם, כענין שנאמר: 'ובו תדבק' (דברים י, כ). וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה?! אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו: הדבק בחכמים ותלמידיהם. לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישיא בתו לתלמיד חכם, ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים... ולהתחבר להן בכל מיני חיבור" (רמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"ב. וכ"כ בספר המצוות מ"ע ו', וכן דעת החינוך מצוה תל"ד). [ולהעיר, שאע"פ שגם הרמב"ן הסכים למנות מצוה זו (ע"י בהשגתו לסה"צ מ"ע ז'), מ"מ לדעתו גדרה ותוכנה הוא אחר קצת, ודלא כהרמב"ם. דלהרמב"ם תוכן מצוה זו הוא "להדבק עם החכמים" (סה"צ מ"ע ו'), וכמו שכתב גם ברמזי המצוות שבתחילת הלכ' דעות (מצוה ב'): "להדבק ביודעיו", וכן בהלכות: "מצנת עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם" (הלכ' דעות פ"ו ה"ב). ומטרת ההדבקות בחכמים היא - "כדי שישגו לנו בזה ההדמות במעשיהם, ולהאמין הדעות האמתיות מדבריהם" (ספר המצוות מ"ע ו'). וכן כתב בהלכות: "מצנת עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם, כדי ללמוד ממעשיהם". וכן דעת החינוך בגדר מצוה זו ובמטרתה: "שנצטוו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה, כדי שנלמוד עמהם מצוותיה הנכבדות, ויורונו הדעות האמתיות פה שהם מקובלים מהם" (ספר החינוך מצוה תל"ד). וכן בשורש המצוה כתב החינוך: "שורש המצוה נגלה הוא, כדי שנלמוד לדעת דרכי השם" (שם).
7. ואולם להרמב"ן גדר מצוה זו הוא אחר, ולדעתו אין תוכן מצוה זו להדבק בחכמים, אלא תוכנה הוא "להדבק בו" בכל מיני הדביקה" (השגת הרמב"ן למ"ע ז'), וכפשוטו הכתוב - "ובו תדבק" (דברים י, כ), "ולדבקה בו" (שם יא, כב). וכן כתב בפירוש התורה: "ולדבקה בו - היא אזהרה מאזהרות עבודה זרה, שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים... שלא יעבוד ה' וזולתו, אלא לה' לבדו יעבוד בלבד ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדבקה, לומר שתהיה זוכר ה' ואהבתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה'. ויתכן באנשי המעלה הזאת, שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים... תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד והנורא, ולא תפרד כוונתם מן השם" (רמב"ן דברים שם). והגם שמבחינה מעשית כבר אמרו חז"ל שהדרך להגיע לזה היא ע"י שידבק בחכמים, אבל מ"מ לדעת הרמב"ן הדבקות בחכמים אינה עצם תוכן המצוה, כפי שסבר ברמב"ם, אלא היא רק צורה מסויימת של דבקות בה', שע"י שהוא נדבק בחכמים, הרי זה כאילו הוא נדבק בה' ית', וכמו שכתב רש"י: "ולדבקה בו - אפשר לומר כן?! והלא אש אוכלת הוא! אלא הדבק בתלמידים ובחכמים, ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו" (רש"י שם). ולפי זה יתבאר, למה מנה הרמב"ם שתי מצוות עשה, "ובו תדבק" (מ"ע ו'), "ובשמו תשב"ע" (מ"ע ז'), ולהרמב"ן שני ענינים אלו כוללים במצוה אחת - "ובו תדבק" (הרמב"ן בהשגתו למ"ע ז'). דזהו מפני שלהרמב"ם מצנת "ובו תדבק" ענינה להדבק בחכמים, וא"כ אין למצוה זו ולא כלום עם מצוה "ובשמו תשב"ע". אבל להרמב"ן מצנת "ובו תדבק" ענינה "להדבק בו" בכל מיני הדביקה" (הרמב"ן שם), וא"כ שתי המצוות ענין אחד, גם "שיתחבר לחכמים וילמוד החכמות המועילות לאהבה את ה' ית' וללכת בדרכיו" (שם), וגם "שנשב"ע בשמו לקיים מצוותיו ולהזהר מן העבירות... שתדבק נפשך אל מצוותיו ואל עבודתו, ותקרו אותה אליו בשבועות ואיסורים לקיים חפצו" (שם), דשני ענינים אלו הם אופנים להדבק בו ית'.
8. כמבואר ברמב"ם המובא בתחילת ההערה הקודמת.